בײַטאָג אױפֿן אַלטן מאַרק • A Day in the Old Market

By **Yakov Leshchinsky**, translation by Robert Brym

In geveb: A Journal of Yiddish Studies (September 2019)

For the online version of this article:

[http://ingeveb.org/texts-and-translations/a-day-in-the-old-market]

בײַטאָג אױפֿן אַלטן מאַרק

A Day in the Old Market

Yakov Leshchinsky
translated by Robert Brym

Introduction: Yakov Leshchinsky was born near Kiev in 1876 and died in Jerusalem in 1966 (Estraikh 2007). As a young man, he was a leading figure in the Zionist Socialist Workers Party, which, at its height in 1906, claimed 27,000 members, making it second in size only to the Bund among Jewish socialist parties in Russia (Leshchinsky 2018 [1906]).

After studying in Switzerland, Leshchinsky became Director of the Economics and Statistics Department of YIVO in Vilna. Until the 1950s, he was the leading demographer of world Jewry (Leshchinsky 1928, 1932). Among his many other accomplishments, he was the first to offer an authoritative estimate of the number of Jews who perished in the Holocaust (Leshchinsky 1948).

Di ekonomishe lage fun Yidn in Poyln demonstrates that Poland was especially hard hit by the Great Depression and that Polish Jews suffered inordinately from the collapse. For one thing, they faced much discrimination in the labor market; the government itself sharply restricted employment of Jews in the state sector, and boycotts against Jewish businesses were becoming more common. For another, a disproportionately large part of the Jewish work force consisted of marginal traders and merchants who had outlived their functional utility.

Most commentators were deeply pessimistic about the prospects for Poland's three million Jews and advocated mass emigration, hardly a realistic recommendation given the strict limits then placed on immigration to the United States, Palestine, and other countries. Leshchinsky stood apart. Ironically, given the events that were to transpire in just a few years, he convincingly argued that Poland's Jews formed the cultural center of world Jewry (Leshchinsky 1947) and faced a good chance of enjoying economic stability once the Great Depression became a spent force. Moreover, he detected convergence of Jewish and non-Jewish occupational structures insofar as Jews were becoming increasingly proletarianized in large industry. (On the last point, the 1931 Polish census, published some years after *Di ekonomishe lage fun Yidn in Poyln*, would show that he exaggerated. Jewish workers were becoming increasingly

marginalized in relatively small enterprises, mainly in the food, garment, and textile industries; see Garncarska-Kadary 2004: 242.)

For the most part, *Di ekonomishe lage fun Yidn in Poyln* is a vigorous and painstaking quantitative and theoretical analysis. However, when Leshchinsky makes the transition from background to foreground—from an overview of economic conditions in the world and in Poland to the case of Poland's Jews—he suddenly turns lyrical, finding analytical grounding in Y. L. Peretz's *A Night in the Old Market*.

References

Estraikh, Gennady. 2007. Jacob Lestschinsky: a Yiddishist dreamer and social scientist. *Science in Context* 20(2): 215-37.

Garncarska-Kadary, Bina. 2004. "Some aspects of the life of the Jewish proletariat in Poland during the interwar period." *Polin* 8: 238-54.

Granovsky, Alexis and Joseph Gordon. 1985. "Night in the Old Market". A Mystery in Two Parts after I. L. Peretz. *The Drama Review* 29(4): 96-122.

Leshchinsky, Yakov. 2018 [1906]. *The Jewish Worker in Russia*. Robert Brym, trans. Bloomington IN: Slavica Publishers, Indiana University.

Leshchinsky, Yakov, ed. 1928. *Shriftn far ekonomik un statistik* (*Writings on Economics and Statistics*). Berlin and Warsaw: Farlag Kultur-Lige.

Leshchinsky, Yakov, ed. 1932. *Ekonomishe shriftn*. (*Economics Writings*). Vilna: YIVO.

Leshchinsky, Yakov. 1947. Tzu der sotziologia fun Poylishn Yidntum. [On the sociology of Polish Jewry.] Pp. 15-54 in *Oifn rand fun upgrunt: fun Yidishn lebn in Poyln (1927-1933)* [*At the Edge of the Abyss: On Jewish Life in Poland (1927-1933)*]. Buenos Aires: Tzentral-farband fun Poylishe Yidn in Argentina.

Lestschinsky, Jacob. 1948. *Crisis, Catastrophe and Survival: A Jewish Balance Sheet, 1914-1948*. New York: Institute of Jewish Affairs of the World Jewish Congress.

Volman, Yehuda Layb. 1966. Di Varshaver nalevkes. [The Jewish people of Warsaw's Nalewki Street.] Pp. 244-6 in Melekh Ravitch, ed., *Dos amolikeh Yidishe Varshe: biz der shvel fun dritn khurbn, 1414-1939*. [*The Warsaw that Was: Until the Threshold of the Third Catastrophe, 1414-1939*.] Montreal: Farband fun Varshaver Yidn in Montreal.

A Day in the Old Market

It is glaringly apparent to everyone who visits Poland that a frightful panic has spread among the Jews of that country. It is not a momentary, day- or month-long panic elicited by temporary, stormy circumstances that is therefore normal in a certain sense. It is a permanent, resident panic that grips the soul of the masses and dominates it for years, a panic that drives one to disbelief in one's own powers, actions, and undertakings, in tomorrow, in a future that is even a little better. A sort of nervous agitation is also glaringly apparent in the psychology of the Jewish masses, reminding one of a pogrom atmosphere, a situation from which one must save oneself by fleeing and rescuing whatever and as much as one can. In particular, there is no time and too little goodwill to work out a collective plan publicly and seek a way out. Therefore, everyone does for himself what he can and as much as he can. It is also evident that this economic pogrom psychology, this social catastrophe of the soul, has gripped all sections of Polish Jewry to a greater or lesser degree, from the top to the very bottom. With very few exceptions, the intelligentsia helps to magnify and broaden this panic and, as is its wont, exaggerates it, taking sadistic pleasure from actual and anticipated troubles and misfortunes.

Understandably, every Jewish individual is preoccupied. He runs to work in the workshop or the factory, seeks customers to buy his goods, carries a forty-pound box on his shoulders or, dripping sweat, pulls a wagonload of coal, stands in a store and looks out at a potential customer or pursues a charitable, interest-free loan to pay off a promissory note or pay taxes, hangs around the stock exchange or stands in the bank requesting a loan in order to purchase a license. The individual becomes too strongly devoted to necessity and the social machine, in which he is no more than a small wheel, to allow himself to pause and glance into his own soul and get hold of the worm of doubt that eats at his powers and his belief in the success of all his hustling. But the person who understands well the Jewish-Polish masses soon senses that the hustle is without an inner fire, without wings, more an externally imposed impetus than the pursuit of a definite goal, more a quest for hurried what-ifs and abrupt and-yets than a sure-footed advance along a defined path.

The rush of the Jewish masses on Nalewki Street[1] in today's Warsaw gives the impression of drowning people convulsing or of plodding people milling about in one spot and failing to move forward. No special rhythm exists in the chaotic hubbub of Jewish Nalewki—it is an inhuman jostling that makes it impossible to move left or right, a jam-packed, black mass of bodies that knock against each other and push one under the other and yet somehow seem not to move from their place. In contrast, before the war one felt a tempo, a momentum, a fluid energy, a forceful wave of black kaftans from one end of Nalewki to the other, flooding all the side streets and forcing masses of

[1] Before World War II, one of Warsaw's two main Jewish districts was the area around Nalewki Street, now Bohaterów Getta (Heroes of the Ghetto) Street. See Volman (1966).

people into the long, narrow courtyards, from which they disappeared into the cellars, holes, and attics, crawling out of them loaded down with mountainous packages or two or three stories of boxes on their shoulders, only to tear once again into the thick, black gloom and force themselves to move and make their way. And with their heavily loaded shoulders these delivery people shouted out and let everyone know that there, in the narrow, dark courtyards, in the cellars and in the attics, heavy toil was taking place, and products for far and wide Russia were being made by manly sweat. Now it is also black on Nalewki and still cramped and impossible to turn around, but there is no life—instead of a mobile mass there is a standing bog, and if one falls in one is stuck, unable to crawl out.

When an entire community becomes caught up in one mood—when three million souls experience one and the same feeling, give one and the same hand gesture, the well-known Jewish sign of anguish that expresses a desperate shuddering of the soul—there must exist general and profound reasons for the collective dejection and panic. Before we seek to clarify these reasons, we will sketch a few pictures torn out of real life, incidents actually seen with my own eyes, that will illustrate the essence of the mood of panic but in one way will also give us the keys to the source of panic among various groups, classes, and regions in Poland.

In Peretz's *A Night in the Old Market* produced by the Moscow Granovsky Theater [in 1925], there is a scene in the cemetery with zombies wandering around, chasing each other, jumping over each other, catching something in the air, disappearing, but suddenly, in a dark corner on the side, managing to fall down from the heavens, one circling another, whispering and grimacing. Figures in the air with waxen faces and chickens' legs, the dead but not dead, the living but not living, bones, skin, dead bodies with living souls, grave dwellers and grave guests, grave aristocrats and grave paupers, early arrivers and latecomers—a commotion, a racket, a din, a fair, a real fair but a cemetery fair, a devil's fair.

One recalls this scene after spending some time in a market in one of the Jewish cities—in Warsaw, Vilna, Bialystok, or Lemberg. The picture becomes especially pronounced when one first goes out to such a market on a Sunday, when the long rows of low booths lie as still as tombstones, dead, as if they are hiding something underneath, and afterwards one goes to the same market on a weekday or especially on a fair day and one sees old Jewish women wrapped up in rags; young women with pale, emaciated faces sitting beside a few empty bottles; white beards protruding from between variously colored pairs of pants and jackets hanging from the booths; little boys hopping around with their old galoshes in their hands, whispering to you the secret that in a nearby courtyard you can buy whatever you wish for a pittance; a hunchbacked old man sitting in a corner repairing shoes; a figure, half-woman, half-witch, asking you to sample her hot, fresh beans; a mass of persons, perhaps women, perhaps men, throwing themselves at you with requests, proposals, blessings, curses, and wild proclamations, the sense of which is difficult to understand. And the deeper one goes, the denser the encampment, the more entangled the skein, the louder the ruckus, the more difficult it is to breathe—a cemetery fair with devil people and ethereal figures, rag people who move, speak, trade, wander, gesture with their hands and their other limbs. But they do not live.

בײַטאָג אויפֿן אַלטן מאַרק

ס׳וואַרפֿט זיך אין די אויגן יעדן, ווער ס׳באַזוכט נאָר פּוילן, אַז צווישן די דאָרטיקע ייִדן הערשט אַ שרעקלעכע פּאַניק, ניט קיין מאָמענטאַלע, טאָג־ אָדער חודש־פּאַניק, אַרויסגערופֿן פֿון אָנגעלאָפֿענע שטורעם־געשעענישן, אַן איבערגייענדיקע און פֿאַרגייענדיקע און דעריבער אַ נאָרמאַלע אין אַ געוויסן זין, נאָר אַ באַשטענדיקע, אַ תּושבֿ־ און תּמיד־פּאַניק, וואָס האַלט אין קלעם די נשמה פֿון די מאַסן און געוועלטיקט איבער זיי יאָרן; אַ פּאַניק, וואָס פֿירט צו אַ ניט־גלויבן אין די אייגענע כּוחות, אין די אייגענע מעשׂים און אונטערנעמונגען, אין מאָרגנדיקן טאָג, אין אַ וויפֿל ס׳ניט איז בעסערער צוקונפֿט. און אויך וואַרפֿט זיך אין די אויגן אַזאַ נערוועז־צערודערטער צושטאַנד פֿון דער פּסיכיק פֿון די ייִדישע מאַסן, וואָס דערמאָנט אַ **פּאָגראָם**־צושטאַנד, אַ צושטאַנד, ווען מען מוז זיך **ראַטעווען**, ווען מען מוז לויפֿן, ווען יעדער מוז **זיך** ראַטעווען, מוז אַרויסראַטעווען, וואָס ס׳איז מעגלעך און וויפֿל ס׳איז מעגלעך, ווען באַטראַכטן, איבערלייגן, אויסאַרבעטן אַ פּלאַן, באַזונדערס **קאָלעקטיון** האַנדלען, **בציבור** באַטראַכטן און זוכן אַן אויסוועג איז קיין צײַט ניטאָ און נאָך ווייניקער **נשמה־אויפֿגעלייגטקייט**, און דעריבער טוט יעדער פֿאַר זיך, וואָס ער קאָן און וויפֿל ער קאָן. און נאָך וואַרפֿט זיך אין די אויגן, אַז די דאָזיקע עקאָנאָמישע **פּאָגראָם־פּסיכיק**, דער דאָזיקער סאָציאַלער נשמה־חורבן האָט פֿאַרכאַפּט, שטאַרקער אָדער שוואַכער, אַלע טיילן פֿון פּוילישן ייִדנטום, פֿון אויבן ביז סאַמע אונטן, און אַז די אינטעליגענץ, חוץ גאָר־גאָר ווייניקע און זעלטענע אויסנאַמען, העלפֿט שטאַרק מיט צו פֿאַרגרעסערן און פֿאַרברייטערן די דאָזיקע **תּושבֿ־ און תּמיד־פּאַניק**, און, ווי אינטעליגענץ האָט ליב, טרײַבט זי איבער און דערפֿירט צו סאַדיסטישער הנאה פֿון ווירקלעכע און פֿאָרויסגעזעענע צרות און גזירות.

פֿאַרשטייט זיך, יעדער ייִדישער יחיד טוט זיך זײַן אַרבעט, איז פֿאַרשמײַעט און פֿאַרהאַוועט, לויפֿט אין וואַרשטאַט אָדער פֿאַבריק, אַרבעט אָדער זוכט קונים אויף אָפּזעצן די סחורה, טראָגט אויף די פּלייצעס אַ צענפּודיקן קאַסטן אָדער שלעפּט אַ וועגעלע קוילן און גיסט זיך אָפּ מיט שווייס, שטייט אין קראָם און קוקט אַרויס אויף אַ קונה אָדער לויפֿט כאַפּן אַ גמילת־חסד, כּדי אָפּצאָלן אַ וועקסעלע אָדער צאָלן שטײַער, דרייט זיך אַרום אויף דער בערזע אָדער שטייט אין באַנק און בעט אַן הלוואה, כּדי קאָנען אויסקויפֿן אַ פּאַטענט אאַז״וו. דער יחיד ווערט צו שטאַרק געטריבן פֿון דער נויט און פֿון דער סאָציאַלער מאַשין, אין וועלכער ער איז ניט מער ווי אַ קליין רעדעלע, אַז ער זאָל זיך קאָנען אָפּשטעלן און אַ קוק טאָן אין זײַן אייגענער נשמה און פּאַקן דעם ספֿק־וואָרעם, וואָס פּיקט דאָרטן און פֿרעסט אויף זײַנע כּוחות און זײַן גלויבן אינעם זיך און דערפֿאָלג פֿונעם שמײַען און האַוועװן; אָבער דער גוטער קענער פֿון דער ייִדיש־פּוילישער מאַסע דערפֿילט באַלד, אַז דאָס שמײַען איז אָן אינעווייניקסטן ברען, אָן פֿליגלען, מער אַ דרויסנדיקער אינערטער אימפּעט, ווי אַ זיכער לויפֿן נאָך אַ באַשטימטן ציל, מער אַ טאָמער־יאָגעניש און אַן אפֿשר־דאָך־וואַרפֿעניש, ווי אַ זיכער גיין אין אַ באַשטימטן וועג.

דאָס לויפֿן פֿון די ייִדישע מאַסן אין די נאַלעווקעס פֿון איצטיקן וואַרשע מאַכט טאַקע אַן אײַנדרוק פֿון קאָנוווּלסיעס פֿון מענטשן, וואָס טרינקען זיך, פֿון מענטשן, וואָס טאָפּטשען זיך און דרייען זיך אויף איין אָרט און רוקן זיך ניט ווײַטער, רירן זיך באמת ניט פֿון אָרט. קיין באַזונדער ריטמישקייט איז קיין מאָל ניט געווען אינעם כאַאָטישן הו־האַ פֿון די ייִדישע נאַלעווקעס, אינעם דאָזיקן אוממענטשלעכן געדראַנג און ניט קאָנען באַוועגן זיך ניט רעכטס און ניט לינקס, אין דער דאָזיקער צונויפֿגעשטופּטער, צונויפֿגעדרייט־צונויפֿגעפּרעסטער שוואַרצער מאַסע קערפּערס, וואָס רײַבן זיך איינער אינעם אַנדערן און שטופּן אונטער איינער דעם אַנדערן, און דאָך בלײַבט עפּעס אַלץ ווי ניט גערירט פֿון אָרט; אָבער פֿאַר דער מלחמה האָט מען געפֿילט טעמפּ, אימפּעט, פֿליסנדיקע ענערגיע, שטראָמענדיקע קראַפֿט

אין דער דאָזיקער כמאַרע שוואַרצע קאַפּאָטעס, וואָס האָט זיך געצויגן פֿון איין עק נאַלעווקעס ביזן צווייטן און האָט פֿאַרפֿלייצט מיט אירע שטראָמען אַלע זײַטיקע געסלעך און האָט געטריבן אין די לאַנגע שמאָלע הויפֿן אַרײַן מאַסן מענטשן, וואָס פֿלעגן דאָרטן נעלם ווערן, אין די קעלערס, לעכער און ביידעמער און פֿלעגן אַרויסקריכן פֿון דאָרטן אָנגעלאָדענע מיט באַרגיקע פּעק און צוויי־דרײַ־גאָרנדיקע קאַסטנס אויף די פּלייצעס און זיך צוריק אַרײַנרײַסן אין דער געדיכטער שוואַרצער כמאַרע, זי צערײַסן, צעשטופּן, זי צווינגען זיך צערוקן און מאַכן אַ וואַרע און מיט די שווער אָנגעלאָדענע פּלייצעס פֿלעגן די דאָזיקע משׂא־מענטשן ווי אויסשרײַען און געבן צו וויסן אַלעמען, אַז דאָרטן אין די שמאָלע פֿינצטערע הויפֿן, אין די קעלערס און אויף די ביידעמער ווערט שווער געהאָרעוועט און פֿון מענטשישן שווייס ווערט געמאַכט סחורה פֿאַרן ווײַטן און ברייטן רוסלאַנד. איצט איז אויך שוואַרץ אויף די נאַלעווקעס און אויך ענג, און אויך ניט מעגלעך זיך אַ דריי צו טאָן, אָבער ס׳איז ניט קיין באַוועגלעכע מאַסע, נאָר אַ שטייענדיקע בלאָטע, פֿאַלט מען אַרײַן, ווערט מען ווי פֿאַרוויאַנעט — ניט אַרויסצוקריכן.

און אָט ווען אַ גאַנצער קיבוץ ווערט פֿאַרכאַפּט פֿון איין שטימונג, ווען דרײַ מיליאָן נפֿשות לעבן איבער איין און דעם זעלבן געפֿיל, גיבן איין און דעם זעלבן מאַך מיט דער האַנט, דעם באַקאַנטן ייִדישן ייִאוש־מאַך, וואָס גיט אַזוי איבער דעם פֿאַרצווייפֿלטן נשמה־ציטער, מוזן דאָ זײַן אַלגעמיינע ערנסטע סיבות, וואָס האָבן אַרויסגערופֿן די דאָזיקע קאָלעקטיווע שטימונג־פּאַניק, און, שנית, מוז אַזאַ קאָלעקטיווע דערשלאָגנקייט, אַזאַ קאָלעקטיווע פֿאַרצווייפֿלונג פֿון איר זײַט ווערן אַ חורבן־פֿאַקטאָר אין לעבן.

איידער מיר וועלן פּרוּוון דערקלערן די דאָזיקע סיבות, וועלן מיר ברענגען עטלעכע בילדער, אַרויסגעריסן פֿון צאַפּלדיקן לעבן, טאַקע בעיני געזען, וואָס וועלן דער עיקר **אילוסטרירן** דעם באַשריבענעם פּאַניק־צושטאַנד, אָבער אין איין וועג וועלן זיי שוין אויך אונדז געבן שליסלען צו דערקלײַבן זיך צום מקור פֿון דער פּאַניק בײַ פֿאַרשיידענע גרופּן און קלאַסן און אין פֿאַרשיידענע טיילן פֿון פּוילן.

אין פּרצעס „בײַ נאַכט אויפֿן אַלטן מאַרק“ איז פֿאַראַן אַ סצענע אויפֿן בית־הקבֿרות, אינסצענירט פֿון מאָסקווער גראַנאָווסקי־טעאַטער, ווו ס׳לויפֿן אַרום מענטשן־שאָטנס, בלאָנדזשען, שפּרינגען, יאָגן זיך איינער נאָכן אַנדערן, שפּרינגען איינער איבערן אַנדערן, כאַפּן עפּעס אין דער לופֿט, ווערן ערגעץ נעלם און באַווײַזן זיך פּלוצעם ערגעץ פֿון אַ זײַט, פֿון אַ לאָך, פֿון אַ פֿינצטער ווינקל, פֿאַלן עפּעס ווי אַראָפּ פֿון הימל, דרייען זיך איינער אַרום צווייטן, שעפּטשען און מאַכן העוויות; לופֿטפֿיגורן, וואַקסענע פּנימער, הינערשע פֿיסלעך, טויט־ניט־טויטע, לעבעדיק־ניט־לעבעדיקע; ביינער, הויטן, טויטע גופֿים מיט לעבעדיקע נשמות, אויסגעהויכטע נשמות און וואַכנדיקע גופֿים, קבֿרים־תּושבֿים און קבֿרים־געסט, קבֿרים־אַריסטאָקראַטן און קבֿרים־אבֿיונים, פֿאַר דער צײַט געקומענע און צו שפּעט געקומענע; אַ רעש, אַ טומל, אַ געשריי־געפּילדער פֿונעם לויפֿן־שפּרינגען, פֿונעם שעפּטשען־אין־אויער־אײַנרוימען, אַ יאַריד, אַן אמתער יאַריד, אָבער אַ בית־עולם־יאַריד, אַ שאָטן־יאַריד.

אָט די דאָזיקע סצענע מוז מען זיך דערמאָנען, ווען מען דרייט זיך אַרום אַ שטיקל צײַט אויף אַ מאַרק אין איינער פֿון די ייִדישע שטעט — אין וואַרשע, צי אין ווילנע; אין ביאַליסטאָק, צי אין לעמבערג. באַזונדערס בולט ווערט דאָס בילד, ווען מען גייט אַרויס צו ערשט זונטיק אויף אַזאַ מאַרק, ווען די לאַנגע שורות נידעריקע בודקעס־מצבֿות ליגן אַזוי שטיל, טויט, ווי באַהאַלטנדיק עפּעס אונטער זיך, און נאָך דעם קומט מען אויף דעם זעלבן מאַרק אין אַ וואָכעדיקן אָדער גאָר אין אַ יאַריד־טאָג און מען דערזעט די ייִדישע אַלטע ווײַבער, אײַנגעוויקלט אין שמאַטעס; יונגע ווײַבלעך מיט בלייכע אויסגעצערטע פּנימער בײַ די פּאָר ליידיקע פֿלעשער; ווײַסע בערד, וואָס שטאַרטשען אַרויס פֿון צווישן הענגענדיקע איבער די בודקעס הויזן און פּידזשאַקעס פֿון מיתה־משונה־קאָלירן; אונטערטאַנצנדיקע בחורימלעך מיט אַלטע קאַלאָשן אין די הענט, וואָס רוימען אײַך אײַן אַ סוד, אַז דאָ נאָענט אין אַ הויף קאָנען זיי אײַך פֿאַרקויפֿן מכּל־טובֿ און האַלב אומזיסט; אַן אײַנגעהויקערטער זקן, וואָס זיצט אין אַ ווינקל און לאַטעט שיך; אַ געשטאַלט, חצי ייִדענע, חצי מכשפֿה, בעט זיך בײַ אײַך, אירע בעבלעך, הייסע, פֿרישע, זאָלן אײַך וויל באַקומען; אַ מאַסע פּאַרשוינען, ספֿק מענער, ספֿק ווײַבער, וואַרפֿן זיך אָן אויף אײַך מיט ביטעס, פֿאָרשלאָגן, ברכות, קללות און ווילדע אויסרופֿן, וואָס ס׳איז שווער צו פֿאַרשטיין זייער מיין. און וואָס טיפֿער, אַלץ געדיכטער די מחנה, אַלץ פֿאַרפּלאָנטעטער דער קנויל, אַלץ הילכיקער דער טומל, אַלץ שווערער דאָס אָטעמען — אַ בית־הקבֿרות־יאַריד, אַ בית־עולם־יאַריד מיט שאָטן־מענטשן און לופֿטפֿיגורן, מיט שמאַטעסמענטשן, וואָס באַוועגן זיך, רעדן, האַנדלען, וואַנדלען, מאַכן מיט די הענט און מיט אַלע איבעריקע אבֿרים, **נאָר לעבן לעבן זיי ניט**.